

JEAN MOREAS

Θὰ προσπαθήσω ὅσσο μπορῶ πιὸ καθαρά νὰ ἔδειαλύνω τὴν ἀντιφατικὴν καὶ παράταρην ἐντύπωσην, ποὺ πάντα προξένοῦσε μου ἡ προσωπικότητα τοῦ Jean Moréas. Θαμπά καὶ συγχισμένα σαλεύοντα μέσα στὴν ψυχή μου ὅταν θυμοῦμαι τὸ ἔργο του θαυμασμοί κι ἀποκρουστικότητες, συναίστησες μιᾶς στάνιας ἔξωτερικῆς τελειότητας καὶ μιᾶς ἔσωτερικῆς θαυμάσιμα πολυθέλγητρης ἀδυναμίας.

Θυμοῦμαι μερικὰ μαρμαρένια κεφάλια τοῦ Πολυκλείτου σ' ἓνα μικρὸ μουσεῖο τῆς Ρώμης. Ἔνδος τὸ στόμα εἶναι τόσον ὥραια σπασμένο τῇ στιγμῇ ποὺ χαμογελοῦσε καὶ γύρω στὰ μάτια δὲ καιρὸς καὶ τὸ χῶμα ἔχοντες χύσει ἔνα κίτρινο χρῶμα, τόσο ἀρρωστημένο κ' εὐγενικὸ καὶ μιὰ κορδέλα τυλίζει τόσο γυναικήσια καὶ παθιάρικα καὶ συγκρατεῖ τὰ σγουρά μαλλιά τοῦ θλιμένου ἐφήβου,—ποὺ ὅποιος τὸ δεῖ αὐτὸ τὸ κεφάλι νοιώθει μέσα του νὰ ἔνπονε γλυκότατα γοντευτικά ὅλες οἱ θλίψεις ποὺ κοιμόντανε στὸ αἷμα του καὶ κιντινένει εὐτὺς ν' ἀποξεχάσει καὶ ποτὲ πιὰ νὰ μήν καταδέχεται τὴν ἀλύγιστην ὑγεία τῶν δυνατῶν καὶ στενομέτωπων ἐφίβων τοῦ Φειδία.

Γιατὶ τὸ κεφάλι αὐτὸ τὸ σπασμένο, ἀνάμεσα στοὺς ἀντικρυσμένους καθρέφτες τῆς μνήμης μας καὶ τῆς ἐπιθυμίας μας στηνόμενο, ἔντνā δεξέξερβά του χιλιάδες ἄλλα σπασμένα κεφάλια, ποὺ ὅλη τὴν ἔξωτερική τελειότητα τῶν ὑγειεινῶν ἀγάλμάτων ἔχοντα στὸ σημύλεμα καὶ στὸ συγκρατημό, μιὰ ἔχοντα παραπάνω ἀκόμα κάτι πιὸ ἐλκυστικὸ καὶ πιὸ διανοητικὸ κι ὀλέθριο. Ὁλέθριο γιατὶ ἐνῶ πρωτήτερα τὶς ἀδυναμίες μας τὶς ψυχικές τὶς κρύβαμε κοκκινίζοντας ἀπὸ τὴν ντροπὴν καὶ θέλαμε ὅσσο μπροστάμε πιὸ ἀνήλεα νὰ τὶς τυραννοῦμε, νὰ τὶς πνίγομε καὶ νὰ τὶς ἀντικαθιστοῦμε μὲ δυνατότερες ὄρμες, τώρα, τώρα πιὰ ποὺ εἴδαμε ὅλες αὐτές τὶς ἀρρώστειες μας πόσσο ὥραια συνθετοποιημένες είναι, ὅχι μόνο δὲν τὶς κρύβομε καὶ δὲν τὶς πνίγομε πιὰ, μὰ τὶς ὑψώνομε περήφανα, τὶς ποτίζομε καὶ τὶς καρποφοροῦμε, τὶ σ' ἔνα ἐκλεχτὸ σύμβολο ὥραιοσύνης τώρα παρουσιάζουνται μας.

Τώρα προπάντων ποὺ ἀρχίζομε καὶ μαντείνομε πώς ἔνας κινηματογράφος ἡσκιών καὶ φαινομένων εἶναι ἡ ζωὴ, ἔνα μεθήσι κωμικὸ κ' ἐπιβαλλόμενο εἶναι δὲ ἀγώνας κ' ἔνα ἐφήμερο συμπύκνωμα τῶν ἐκάστοτε ἀναγκῶν μας εἶναι ἡ Ἀλήθεια,—τώρα τὸ ἀντίκρυσμα τόσων ὥραιών, θλιμένων καὶ σπασμένων πραγμάτων εἶναι δὲνθριο γιὰ ὅσους μπροστὸν νὰ δοῦν καὶ νὰ ἔννοήσουν, τὶ σύριζα κι ἀπάλότατα κόβονται ὅλες οἱ ἵνες οἱ δυνατές τους, ποὺ τοὺς σπρώχνων στὸν ἀγώνα καὶ πέφτει κουρασμένο τὸ χέρι καὶ πολύζερο, ποὺ ἔτοιμο στὴν πρωτόγονη ἀμάθεια του εἴτανε νὰ κεράσει τὸ νοῦ μὲ τὸ ἀπατηλὸ μεθύσι τῆς Ἀλήθειας.

Ἐνα τέτοιο κεφάλι φαίνεται μου ὁ Jean Moréas.

8

“Ἐνα ἀπὸ τὰ ὥραιότερα θεάματα ποὺ παρουσίασε ποτὲ ζωὴ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ψυχικό, ἐπίτονο καὶ συστηματικό, ξετύλιγμα τοῦ J. Moréas

Syrtes, Cantilènes, Pélerin passionné, Stances καὶ Ἰστιγένεια εἶναι οἱ διάφοροι σταθμοὶ διου κοντοστάθηκε μιὰ στιγμὴ ἡ ψυχὴ του νὰ ξαποστάσει καὶ ν' ἀρχίσει πάλι τὸ ἀνηφορικὸ καὶ λειτουργικὸ ἀνέβασμά της στὴ γα-

λήνια Κορυφή. Ξεκίνησε φορτωμένη μὲ σύμβολα βαριά καὶ δυσκολονόητα, μὲ στολίδια μεσαιωνικὰ σπάνια, μὲ θησαυρούς ἀπὸ λέξεις πολύτιμες καὶ σκέψεις ὅλο πετράδια καὶ στὸ δρόμο, ὅσο ἀνέβαινε, ἔρχενται ἔνα τὰ πολύτιμα αὐτὰ βάρη καὶ πιὸ ἐλαφρός, πιὸ φυσικός καὶ πιὸ ἀνθρωπός ἀντίκρυνε τὸν ὄλοντα εὐρύτερα ἀνοιγόμενο τριγύρω του δρίζοντα τῆς ζωῆς. Ἡ ψυχὴ του ποὺ βαριά ντυμένη, σὰν ἀνατολίτισο ἑταίρα, ὅλο μυρωδιές, μυστήριο καὶ φυιασίδια, ἀργοπερατοῦσε, σιγά, σιγά πέταξε πέρα διὰ τὰ μάταια καὶ φεύτικα στολίδια κι ἀλαφρωμένη, ἀπλὴ καὶ ὄραια, ὀλόγυμνη ὑψώθηκε—σὰ γυμνὸ πεντελήσιο μάρμαρο—ἀπάνω στὴ γαλάζια κορυφὴ τῆς Τέχνης.

Στὰ πρῶτα του ποιήματα μιὰ ἡδυπάθεια γλυκότατη ἀναδίνεται συγκρατημένη ἀπὸ σεμνὴ λιγόλογη θλίψη. Ζήτηση πολυμελετημένη καὶ ὑπομονετικὴ τῶν σπάνιων ἐπιθέτων, τῶν παράξενων ὄνομάτων τῆς ἴστορίας καὶ τοῦ παραμυθιοῦ, ποιήματα σοφά, ψιλοσκαλισμένα καὶ *pergvers*. Ἐνστικτα προγνικά κονδράρον ἀναβρύζουν πάλι ἀπὸ μυστικές πηγές μέσα του, καναλισμένα ὅμως σ' αὐτὸν σὲ μελωδικότατη, ἀνύμπτορη νοσταλγία. Κλεῖ τὰ μάτια καὶ βλέπει τὰ γυναίκεια χέρια νὰ προβαίνουν μέσα ἀπὸ παλαιῦκά ταπέτα κεντημένα καὶ νὰ τοῦ μιλοῦν «για δώραιες ἀρπαγές καὶ βασιλικὰ ξεφαντώματα.»

Κάθε του ποίημα εἶναι ἡ *quintessence* ἀρέφινητών του συγκινήσεων.

Στὰ ἐρχόμενά του ποιήματα σκοτεινότερος γίνεται ἀπὸ πολύπλοκους συμβολισμούς καὶ ἀπὸ ἔξειητημένες τεχνοτροπίες. Ἡ γλώσσα του εἶναι πιὸ ἀρχαϊκὴ καὶ πιὸ δουλεμένη, ἡ συγκίνησή του πιὸ σοφά καὶ δύσκολα βγαίνει μέσα ἀπὸ τὰ πολλὰ στολίδια καὶ τὶς πολλές ἀνάμνησες. Κι ὅμως τελειώτερα τώρα βρίσκει τὴ λέξη ποὺ τεριάζει καὶ ἡ παραμοίωσή του πιὸ συμαξεμένη γίνεται καὶ πιὸ ἀναγλυφική. Μὲ περισσότερη σεμνότητα τώρα ξεσκεπάζει τὶς νοσταλγίες του. Πιὸ ἀκατάδεχτος γίνεται καὶ πιὸ ἥρεμος. Νοιώθει κανεὶς τοὺς παρὰ γύνη καὶ πρόσκαιρους συστασιμοὺς ποὺ κάνει ἡ ψυχὴ γιὰ νὰ συμαξέψει τὴ δύναμη τῆς, νὰ περισκοπήσει καὶ νὰ ὑψωθεῖ. Μερικοὶ δισταγμοὶ τῆς μένουν ἀκόμα καὶ μερικὲς ἀγάπες καὶ θέλει ὅλες νὰ τὶς ἔξαντλήσει καὶ νὰ τὶς ἔσοδεψει ξώντας τὶς καὶ ἔτοι ἀπαλλαγμένη πιὰ καὶ ἐλεύθερη—κι ὀλόγυμνη, νὰ ὑψωθεῖ στὸν ἀττικὸν ἀέρα,

Κ' ἔτοι ὑψώνεται μπροστά μας στὶς «Στροφὲς» καὶ στὴν Ἱτιγύνεια. Ὁσο περισσότερο ὑψώνεται ἡ ψυχὴ, τόσο περισσότερο πειθαρχεῖται. Χαλινώνει τὶς ἀλύγιστες δόμες τῆς, συγκρατεῖ τὶς χερονομίες καὶ τὴ φωνὴ τῆς, συγκεντρά μὲ τὸ ἀγέντι τῆς ματιώτητας τὸ γλυκότατο μέλι τῆς ἡδονῆς, καθὼς πάλι μέλι σταλάζει στὸ πικρότατο ποτήρι τῆς ζωῆς. Μία ἰσορρόπηση, μία ἀρμονία. Μισοκλεῖ τὰ μάτια καὶ καίρεται τὴ ζωὴ, τὸ φῶς, τὴ νύχτα, τὶς γυναίκες καὶ τὴ θάλασσα καὶ ξέρει πώς διὰ τὰ φωσφορίζοντα πραματάκια γρήγορα θὰ σβήσουν καὶ μάταιο εἶναι ν' ἀγωνίζεται κανεὶς ἐναντίον τῆς Μοίρας. Καὶ ὅμως συγκρατεῖ τοὺς λυγμοὺς καὶ τὰ ξεσπάσματα. «Ενα ἄγαλμα σκαλίστηκε ἡ ψυχὴ του, τελειοποιήθηκε καὶ ὑψώθηκε πολύξερο μπροστά στὴ ροή τῶν πραγμάτων.

Ἐννοιώσεις *Jean Moréas* τὸ μεγάλο μυστικὸ τῆς ἀρμονίας τῶν ἀρχαίων. Ἡ ἀρμονία αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ὅμοιες, ἀδερφωμένες, μονότροπες νότες, διὸν ἡ μιὰ καθόλου δὲν ἀντιμάχεται τὴν ἀλλή καὶ δὲν τὴν ἀναιρεῖ. Θέτανε τότε μιὰ φεύτικη ἀρμονία, ποὺ δὲν ὑπάρχει στὴ ζωὴ καὶ στὴν ψυχὴ καὶ θὰ μᾶς ἀφηγεῖ ἀσυγκίνητους, χωρὶς καλὰ νὰ μποροῦμε νὰ διακρίνουμε γιατὶ ἐνῶ εἶναι τόσο ἀρμονικὸ καὶ τέλειο τὸ ἔργο, ὅμως δὲ συγκινεῖ. Ἡ ἀρ-

μόνια τῶν ἀρχαίων εἶναι πιὸ πολύπλοκη καὶ πιὸ δύσκολη, τέλεια ἀντιγραμένη ἀπὸ τὴν ζωὴν : εἶναι καμῷμένη ἀπὸ νότες διαφορετικὲς καὶ παράταρες, ποὺ συγκρούονται, ἀντισταθμίζονται καὶ ισορροποῦν. Γι’ αὐτὸν ἐν ἀφαιρέσομε τίποτα, τὸ πιὸ μικρὸ μάρμαρο ή καὶ τὴν πιὸ ἀσήμαντη λέξην ἀπὸ τὸν Παρθενώνα η̄ ἀπὸ μίαν ἀρχαία τραγῳδία, ὅλα κλίνουν καὶ τὸ ισοζύγιο χαλᾶ καὶ σπᾶ η̄ ἀρμονία. Γιατὶ δὲν ἀφαιροῦμε μέρος ἀπὸ δημοιόμορφο σύνολο, ὅπότε ποσοτικὴ μόνο ἐλάττωση θάχαμε, ἀλλ’ ἀφαιροῦμε μέρος ὁργανικὸ ἀπὸ ποικιλόμορφο σύνολο, ποὺ ἀντισπάθιμα πάλλον μέρους εἶναι, ποὺ καὶ αὐτὸν πάλι ἀντισταθμίζει καὶ συγκρατεῖ. Κ’ ἔτοι δηλ. μόνο ποσοτικά, μὰ καὶ ποιοτικά μεταβάλλεται τὸ σύνολο. Αὐτὲς τὶς ιδιότητες τοῦ ζωντανοῦ ὁργανισμοῦ, ποὺ οἱ ἀρχαῖοι τόσο τέλεια, ἀφοῦ βρήκανε τὸ μυστικὸ τῆς ἀρμονίας, διατυπώσανε στὰ ἔργα τους, τὶς βρίσκομε ζωντανές, σεμνές, ἀλληλοσυγκρατούμενες καὶ ἀναπόσπαστες στὸ κάθε ποίημα τοῦ *Moréas*.

Μ’ αὐτὴ τὴν ἀρμονία κατόρθωσε ἀκόμα νὰ συγκεράσει καὶ νὰ σμίξει, τελειοποιῶντας τὸ ἔνα διὰ μέσου τοῦ ἄλλου, τὰ δυὸ κύρια χαρακτηριστικά τῆς ψυχῆς του :

Τὴν ἀπαραγόρητη η̄ καὶ ἡ δυνατή θέστα της θλίψης τοῦ γιὰ τὴν ματαιότητα δλων τῶν πραγμάτων καὶ δλων τῶν ἀγώνων καὶ τὴν περιφέρειαν εἰς τὸ ἔγώ του μπροστά σ’ ἔνα τόσο ἀνέλπιδο κάos. Ἡ φύση τῶν δύο αὐτῶν ιδιοτήτων τοῦ *Moréas* ὡς ἀμεση συνέπεια είχε τὴν ἀντιστάθμισην καὶ τὴν ισορροπία : Πονεῖ καὶ θέλει νὰ ξεσπάσει σὲ δάκρυα η̄ σὲ βλαστήμεις τὸν πόνο του, μὰ η̄ περηφάνεια ὑψώνεται μέσα του ἀκατάδεχτη καὶ δὲν τὸν ἀφήνει νὰ ξεπέσει δύλαγωγικά σὲ μάταιους σπασμούς καὶ ἐπιφέρει τὴν ισορροπία, χαλινώνοντας καὶ συγκρατώντας τὸν πόνο. ”Αν μόνο τὸν πόνο είχε, θάτανε ρομαντικός, χωρὶς μέτρο, χωρὶς σεμνότητα. ”Αν μόνο τὸν περήφανος εἴτανε, θάτανε ψυχρός καὶ ἀπαθής, ἀνίκανος τόσο ἀνθρώπινα νὰ συγκλονιστεῖ ἀπὸ τὸ φρικτὸ μυστικὸ ποὺ σφιχτούνει τὴν ἐφήμερη ζωὴ μας.

Κ’ ἔτοι μπορεῖ τόσο τέλεια νὰ ἐναρμονίζει καὶ τὰ δυὸ : τὴν συγκίνησην καὶ τὴν σοφία, τὰ χέρια τὰ παθιώρικα, ποὺ μὲ ήδονικότατο τρεμούλιασμα γλυκοχαδένουν ὅλα τὰ πράματα τῆς γῆς ἐτούτης, καὶ τὸ μάτι τὸ πολυζερό γέρον σοφοῦ, ποὺ ὅλα τὰ ξέρει, τὰ ἐπισκοπεῖ καὶ τὰ λυπάται.

Κ’ ἔμαθε τρυφερότατα καὶ σοφότατα ὁ *Moréas* νὰ χαίρεται καὶ ν’ ἀγαπᾶ ὅλη τὴν σειρά τῶν φαινομένων, ποὺ κινηματογραφικά γοργοπερούν μπροστά ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου. ’Αγάπησε ὅλες τὶς ἐποχές, τὰ σπάνια στολίδια, τὰ ἐκνευριστικά βελούδα, τοὺς δυνατοὺς καὶ κώρις τύφες ἀντρες τῆς ’Αναγέννησης, τὶς διέθριες γυναίκες τῶν θρύλων καὶ τῆς ζωῆς, τοὺς θανατηφόρους στοχασμούς ποὺ ἀγάλια καὶ μερόνυχτα τρώνε μας τὴν καρδιά—κι ἀκόμα ἀγάπητες τὶς ἀγριοκαστανίες τοῦ Παρισιοῦ καὶ τὸ Σούνιο, τὴν ’Εριφύλη καὶ τὴν Ιφιγένεια.

Μά ἀπάνω ἀτ’ ὅλα ἀγάπησε τὰ μικρά, τὰ ἐφήμερα πραματάκια τῆς ζωῆς : ἔνα φύλλο φθινοπωρινὸ ποὺ πέφτει καὶ τοῦ ἀγγίζει τὰ μαλλιά, ἔνα ρόδο ποὺ στὸ ἀνθιογάλι στέκεται καὶ φυλλοροεῖ ἔνα φυσηματάκι ξέπνοο ἀγέρα βραδινοῦ, μιὰ σταλαγματιὰ δροσούλα ποὺ τρεμοτάζει στὰ πρωΐνα φύλλα... ”Ολα αὐτὰ ποὺ διηγέρει περνοῦν ἀπὸ μπροστά μας, γεμάτα μυστηριώδικες συναίστησες καὶ ποὺ τόσο λίγοι μπροσύν καὶ βλέπουνε, δίνανε στὸ *Moréas* τὴν βαθήτατη συγκίνηση πραγμάτων ποὺ ζούνε, ποὺ σαλεύουνε, ποὺ πίνουνε τὸ φῶς, ποὺ μιὰ στιγμὴ μόνο βαστοῦνε, καὶ ὕστερα θιάσια πε-

θαίνουν. "Εβρισκε τίς ίνες πού ομίγουν τή ζωή του μὲ τὴν ἐφήμερη ζωούλα τους, κ' ἡξερε τὴν ψυχή τους νὰ σκαλίσει καὶ νὰ βρεῖ καὶ νὰ τὴν νοιώσει δμοια μὲ τὴ δική του κι ἀπαράλλαχτη, πρόσκαιρη καὶ πολύτιμη, ἡδονικότατη καὶ μάταια.

Κ' ἔτι ἀποσταλάγματα πολύτιμα τόσης σοφίας καὶ τόσης τρυφερότητας, οἱ Stances τοῦ Moréas γενήκαν τέλειες. Μονάζουν μὲ τ' ἀνάγλυφα τὰ σεμνότατα καὶ πολυτικραμένα τῶν ἐπιτύμβιων τοῦ Κεραμεικοῦ : Ἡ γραμμὴ εἶναι ἀπλὴ, κλασσική, ἀπτικότατη. "Ἐνα χέρι ἀπλώνεται ἥρεμο κι ἀποχαιρετᾶ. "Ἐνας στέκεται ὅρθὸς κι ἀκουμπάτη στὸ φαρδί του καὶ κυτάζει τὸ γονό του ποὺ χάθηκε. "Ο πεθαμένος γαλήνιος, σὰ θεός, κάθεται καὶ ἡ ματιά του πιὰ εἶναι ἀπόκοσμη κι ὅμως στὰ γόνατά του ἀκόμα κρατεῖ ὅ,τι στὸν κόσμο πιό-τερο ἀγάπησε—ἔνα κουτὶ χρυσαφικά, ἡ ἔνα παιδάκι.

Γιὰ νὰ νοιώσει ὅμως κανεὶς τὴν τελειότητα τῶν Stances, χρειάζεται βαθή-τατα νᾶχει ἀγαπήσει καὶ νὰ πονέσει, πολλοὶ μέσα του ἐνθουσιασμοὶ ν' ἀνά-ψανε κ' ὑστερα στάχτη ζεστὴ νὰ γενήκαν, πρέπει μὲ διλοτρέμουλο φόβο ν' ἀντικρίζει τὸ θάνατο κι ὅμως νὰ στέκεται ὅρθὸς καὶ νὰ κάνει πώς δὲν τρέ-μει. Πρέπει νὰ νοιώθει τὰ πράματα νὰ φέουν καὶ συνάμα νὰ ἔχει πόσο ἀνώ-φελο κ' ἔξευτελιστικό ν'αι ἀντάρτικα νὰ φωνάζομε ἡ σκλαβόψυχα νὰ κλαίμε. Μιὰ ἐπισκόπηση καὶ μὰ τοποθέτηση Θεῖκια ὅλων τῶν ἀνθρώπων, τῶν ζώων καὶ τῶν πραγμάτων : Τὸ σπειρὶ τὸ στάρι φρέφει καὶ τὸν ἀνθρώπο καὶ τὰ κοράκια, θεοὶ θέμε νὰ γενοῦμε καὶ γινόμαστε ἔρείπια καὶ καπνός, τὰ φόδα ποὺ αγαποῦμε ξεφυλλίζοντας καθημέρα, ἡ ἀνοιξη πεθαίνει καὶ θριαμβευτι-κὰ ἀπλώνεται ὁ χειμώνας, ὅλα τὰ δώρα τοῦ Ἀπρίλη ἄδικα τὰ κατασπατα-λεύομε—μὰ τί σημαίνει ;

"Riez comme au printemps s'agitent les rameaux,
Pleurez comme la bise, ou le flot sur la grève,
Gouîtez tous les plaisirs et souffrez tous les maux ;
Et dites : c'est beaucoup et c'est l'ombre d'un rêve".

Ι Ι

Τέτοιο τὸ ψυχικὸ ξετύλιγμα τοῦ Jean Moréas κ' ἡ τελειότατη κλασσικὴ φόρμα, δπου κατόρθωσε νὰ χύσει τὴ σκέψη του. Μὰ ἐδῶ ἔνα δυσκολότατο πρόβλημα γενιέται κ' εἶναι ἀνάγκη γιὰ νὰ νοιώσουμε διλοκληρωτικὰ τὸ με-γάλο ποιητῆ μας, λίγα λόγια, δσο μπροστοῦμε πιὸ φωτεινά καὶ προσιτά, νὰ ποῦμε γιὰ τὸ δυσκολοξεδιάλυτο αὐτὸ πρόβλημα. Ἐφαρμόζοντας ἔπειτα τὰ γενικὰ συμπεράσματά μας στὴν περίπτωση εἰδικῶς τοῦ Moréas, θὰ φωτίσουμε ἀπ' δλες τὶς μεριές τὴν μορφὴ του, ἀναγλυφικὰ ἀναγκάζοντας τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματά του νὰ ὑψωθοῦν.

'Απ' ὅλα τὰ μυστικὰ τῆς ζωῆς ἔνα μόνο μπροστοῦμε νὰ ποῦμε πώς ξέ-ρομε, ποὺ ίσως καὶ γά τὰ σμίγει καὶ νὰ τὰ συνθετοποιεῖ ὅλα τ' ἄλλα : Πώς ἡ ζωὴ ὅλο καὶ ξετυλίγεται καταστρέφοντας τοὺς ἀδύνατους, ἀγαπώντας τοὺς δυνατοὺς κι ὅλα μεταχειριζόμενη ὡς ὅργανά της ὑποταχτικά.

"Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ δυναμογόρα κ' ὑποβλητικὰ ὅργανα της εἶναι ἡ Τέ-χνη. Ἐπομένως ἡ Τέχνη ἀσυνείδητα τῆς ὀρισμένο σκοπὸ εἶναι προορισμένη κ' ἔχτελει κι ἀνάλογα μὲ τὴν ἔξυπηρέτηση τῆς γενικῆς ζωῆς καὶ τὴ βοήθεια ποὺ δίνει ὅχι μόνο στὴ διατήρηση ἀλλὰ καὶ στὴν ἔνταση τῆς ζωῆς αὐτῆς, ἀνά-λογη εἶναι κ' ἡ σημασία της καὶ ἡ διάρκεια.

Ποιός είναι ό τελικός σκοπός της ζωῆς βέβαια ποτέ του δὲ θά μπορέσει ούτις νά μάθει. Κυτάζοντας δύμας τὸ ξετύλιγμα καὶ τὸ ξέσπασμα τῆς ζωῆς, σφυγμομετρώντας τὸ φυθμὸν ποὺ διατρέχει τοὺς ὀργανισμούς, μποροῦμε δύο πράματα νά βεβαιώσομε: α) "Οτι ή ζωὴ τὸ νά ὑπάρχῃ ἀκόμη καὶ νά ξετιλίζεται εἰλούσια κι ὅρμητικά, τοῦτο σημαίνει πώς βούλεται νά ζήσει—κ' ἐπομένως συστήματα ὡς τοῦ Βούδα, τῶν Πεισιθανάτων τοῦ Σοπενάουερ, τοῦ Χάρτιμαν, τοῦ Τολστού, ποὺ ἀρνοῦνται τὴ ζωὴ κ' ἐπικαλοῦνται τὴν ἐκμηδενισή της, ἐνάντια πρός τὴ φορὰ τῶν φυσικῶν νόμων είναι κ' ἐπομένως ὑποκειμενικά καὶ ἐφήμερα.

β) "Οτι ή ζωὴ ἀφοῦ ὑστερα ἀπὸ ἐπικίντυνες ἀπότειρες καὶ μακροαιώνια πειράματα, ἀπὸ τὸ ἐνστιχτὸ ποὺ ἀπλὸ καὶ σίγουρο είναι κι' ἔνα μόνο δρόμο ξέρει, ξετυλίχτηκε στὸ λογικό, ποὺ πολυσύνθετο κι ἀβέβαιο είναι, μᾶ ποὺ παίρνοντας ἔνα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς δρόμους ποὺ ξέρει, μπορεῖ νά φτάσει σὲ ἀναπάντεχα ὑψη καὶ σὲ ἀτέρμονο τελειοποιημό.

Καὶ γ' αὐτὸ τώρα τελευταῖα, στοὺς πιὸ τέλειους ἀνθρώπινους τύπους, ή ζωὴ ἀρχική ει νά λαβαίνει συν εἰδη ση της έκαντης της ζωῆς της ζωῆς ξέρει διὸ πράματα ἀντιφατικά, ποὺ ὅμως προσπαθεῖ, (σπάνια ὡς τώρα τὸ κατόρθωσε), νά τὰ ἐναρμονίσει :

α) "Ολα είναι μάταια, ὑποκειμενικά φαινόμενα, ἀπατηλὰ κ' ἐφήμερα.

β) πρέπει νά ὑποβάλομε στοὺς ἔαντους μας τὴν ἀνάγκη τοῦ ἄγωνα καὶ τῆς καθημερινῆς σοβαρόμορφης ζωῆς, πρέπει νά διαλέξομε μιὰ σχετικότητα, ἀνάλογη μὲ τὸ χαρακτῆρα μας, κι αὐτὴ νά τὴν ἀνακηρύξομε ἀπόλυτη 'Αλλήθεια.

Κακοίος λοιπὸν διχασμὸς μέσα μας : ἔνα 'Εγὼ ποῦ δρᾶ, φωνάζει, πιστεύει, φρήνεται στοὺς ἄγωνες τῆς ἀγορᾶς καὶ ζεῖ τὴ ζωὴ τὴν ἀνθρώπινη—κ' ἔνα ἄλλο 'Εγώ, ποῦ αὐτὸ μένει ἀκίνητο καὶ ἥρεμο, ἀκατάδεχτο καὶ σωπῆλο καὶ κυτάζει μόνο πότε αἰστητικά, πότε κριτικά, τίς μάταιες κι ἀπαραιτητες ἐνέργειες τοῦ κατώτερου 'Εγώ.

Τὸ βῆμα τοῦτο, τὸ τελευταῖο ποῦ ἔως τώρα ἔκαμε η ζωή, είναι φρικιαστικὰ ἐπικίντυνο. Μπορεῖ νά μᾶς φέγγει σ' ἔνα ντιλεταντισμὸν ἀνίκανο νά δράσει, μπορεῖ στεῖρα νά μας ἀπομονώσει ἀπὸ τοὺς γύρω μας ἀνθρώπους καὶ νά μᾶς κάμει η ἀκατάδεχτους σταυροχεριασμένους θεατές, η χωρὶς ὅρεξη κ' εὔκολονίκητους ἀγωνιστάδες. Είναι πολὺ δύσκολο νά ξέρει κανεὶς μερικὰ δόλεθρα πράματα κι ὅμως νά μπορεῖ ἀκόμα νά ὑποβάλει στὸν ἔαντο τοῦ μερικὲς ἀπαραίτητες γυά τὴ ζωὴ ὑποβολές...

Κ' η Τέχνη ποὺ πάντα τὴν ἐσώτερη οὐσία τῆς ζωῆς ἀποτυπώνει καὶ προσπαθεῖ νά διαιωνίσει, ἀκολουθεῖ τὰ ξετυλίγματα αὐτὰ τῆς ὑπαρξῆς κι ἀναγκαστικὰ καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς κιντύνους. Μπορεῖ κανθαρίδα τῆς ζωῆς καὶ τέλειο δργανό της νά γίνει, μπορεῖ ὅμως καὶ νά σταυρώσει τὰ χέρια καὶ ν' ἀρνηθεῖ τὴν ὑπαρξη. "Οταν δὲ ὁ ὀργασμὸς τῆς φυλῆς τριγύρῳ είναι μεγάλος, ὅταν η κοινωνία είναι νέα, δυνατὴ καὶ πλουσιόχυμη, τότε ὑφίνεται ἀνάμεσά της δὲ Καλλιτέχνης καὶ σὲ ηχους η σὲ μάρμαφα διατυπώνει τὴ φρμή της. Κ' ἔτσι ἔχομε τὴν ἀνεκλάλητη χαρὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, πρὸ πάντων τοῦ 'Ομήρου, μπροστὰ στὰ ὡραῖα θεάματα τῆς ζωῆς : μπροστὰ στὴν δμορφιὰ ποὺ ἔχουν οἱ πολέμοι κ' οἱ γυναικεῖς, οἱ ἀνατολὲς τοῦ ἥλιου καὶ οἱ πουσδεμοί, τὰ κορμιὰ ποὺ ἀνατεντώνουνται καὶ φέγγουνται τὸ δόρυ, η ποῦ λυγίζουν καμπύλα κ' ἡδονικότατα καὶ πέφτουν σκοτωμένα. "Έχομε ἀκόμα τῷ ξέσπασμα τῆς 'Αναγέννησης ὅπου η πληθώρα τῆς ζωῆς είτανε τόσο μεγάλη, ὥστε οἱ ἀνθρω-

ποι μετατοπίζοντας πιά τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἡθικὴν ὅπου τὸν ἔργησε ὁ Χριστιανισμός, στὴν αἰστητικὴν ἀντίληψη, ἐδημιούργησαν τὸ Σαιξπήρειο δρᾶμα, ὃπου φρυμάζουν ὅλοι οἱ στόροι τῆς μεγαλοφύΐας καὶ τῆς τρέλας, τὶς ζωγραφίες τοῦ Rubens καὶ τοῦ Jordaens, ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ ὑπεραμιά καὶ ὑπερσαρκοσύνη ἥ τέλος συμβολικότατα ἐσύγχυσαν, μὲ τὸ Da Vinci καὶ τὸ Рафаήλ, τὸν Ἰωάννη τὸν Πρόδορο καὶ τὸ Βάκχο, τὴν Φορναρίνα τοῦ Τρανστεβέρεο καὶ τὴ Μαρία τῆς Ναζαρέτ.

Καὶ τὰ μεγαλήτερα ἔργα τῆς Τέχνης ποὺ γεννήθηκαν σ' αὐτὲς τὶς ἐποχὲς εἶναι αἰώνια, γιατὶ συναρμόζουν τὰ δυὸ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς ἀθανασίας :

α) τὴν κλασσικὴν φόρμα, τὴν χωρὶς ἐφήμερα στολίδια, τὴ σεμνή, ἀπλὴ καὶ πολύξερη.

β) τὴν οὐσία ποὺ, σύμφωνα μὲ τὸν crescendo ωθημὸ τῆς ζωῆς, διεγερτικὸ τῆς ζωῆς γίνεται ἡ ἡρωϊκὴ κατάφαση.

Σὲ ἐποχὴς ὅμως ὑπερπολιτισμοῦ καὶ παρακμῆς, ποὺ πάντα μεταβατικὲς εἶναι καὶ στυλοβάτες ἀκμῆς δυνατότερου λαοῦ, τὰ ἔργα τῆς Τέχνης καθηεφτίζοντας τὸ γενικὸ μαρασμό, καὶ τὴν κλασσικὴν φόρμα νὰ μπορέσουν νὰ ντυθοῦνε, ὅμως ἡ οὐσία τους ἐνάντια πάντα τους εἶναι πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους, πρὸς τὸ ωθημὸ τῆς γενικῆς ζωῆς. Τὰ πρῶτα διαιωνίζουν στάσεις ὑγείας, δύναμις μακροβιότητας. Τὰ δεύτερα, στάσεις ἀρρώστειας καὶ κουρασμοῦ, ποὺ ἀναγκαστικὸ, ἀφοῦ ὡς εἴδαμε, ἡ Ζωὴ βούλεται νὰ ζήσει, μεταβατικὲς καὶ πρόσκαιρες καὶ παρὰ φύση εἶναι.

Τώρα ποὺ ἔτσι ξεδιάλυνα μέσα μου τὶς ἐποχὲς καὶ τὰ ἔργα, μπορῶ νὰ ξεδιάλυνω τώρα καὶ τὶς διμοιότητες, καὶ τὶς διαφορές τοῦ Σοφοκλῆ καὶ τοῦ Moréas —ἀφοῦ μὲ τὸν ποιητὴ τῆς Ἀντιγόνης τόσο πολὺ ἀγαποῦσε ὁ ποιητὴς τῶν Stances νὰ συγκρίνεται. "Οταν ἔλεγε μὲ τόση περηφάνεια : ·Sophocle et moi ·» δὲν ξέρω ἂν τέλεια τὸν ἄφηνε ἡ δίκαιη πεποίθηση ποὺ είχε γιὰ τὸν ἕαυτὸ του νὰ διακρίνει πόσο κοντά καὶ πόσο μακριὰ τοῦ Σοφοκλῆ στέκεται. "Αν ἡ οὐσία, ἡ σκέψη, τὸ περιεχόμενο εἶναι ἀδιάφορα στὴν Τέχνη καὶ μόνο ἡ φόρμα λογαριάζεται, τότε τέλεια Σοφοκλῆς καὶ Μορέας ταυτίζονται. "Αν ὅμως ὑπάρχουν δρμὲς καὶ σκέψεις ποὺ φύση σει περισσότερο ξοῦν, γιατὶ ἀρμονικὰ καὶ ὅχι ἐνάντια τοῦ συνολικοῦ ωθημοῦ πτηγαίνονται,— τότε πιὸ σύμφωνο μὲ τοὺς βιολογικοὺς νόμους καὶ ἐπομένως καὶ πιὸ διαρκὲς εἶναι τὸ ἔργο τῆς Τέχνης, ποὺ ἀπάνω ἀπὸ ὅλες τὶς κομφότατες κούρασες καὶ τὶς εὐγενικότατες ἀπογοήτεψες, διατυπώνει καὶ ἀθανατίζει τὴν ὑγεία καὶ τὴν ισορροπία, τοὺς τύπους τοὺς δυνατοὺς ποὺ ὑπόσχονται τύπους δυνατότερούς, τὴν κίνηση ποὺ ἴνφωνται καὶ σπέρνει τὰ λόγια ποὺ ἐγκαρδιώνουν καὶ γεννοβιολοῦν.

Καὶ γι' αὐτὸ ἐνῶ τόσο μοιάζουν στὴ φόρμα, ὅμως τόσο πιὸ ψηλά ἀπὸ τὸ Moréas ὁ Σοφοκλῆς στέκεται. Τέλεια διατύπωσες ὁ ἔνας τὴν ἐποχή του, ἐποχὴ ὑγείας καὶ δύναμης καὶ ἀνάβασης, τέλεια καὶ ὁ ἄλλος τὴν ἐποχὴ του, ἐποχὴ κουρασμοῦ καὶ πολυμάθειας καὶ κατάπτωσης. Μὰ ἐπειδὴ τὸν πρώτου ἡ ἐποχὴ εἶναι σύμφωνη μὲ τὸν αἰώνιο ωθημὸ τῆς ζωῆς, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο του αἰώνιο εἶναι. Τοῦ δεύτερου τὸ ἔργο μεταβατικό, γιὰ ώρισμένες ἐποχὲς καὶ ώρισμένους ὑπερώριμους λαούς.

Περισσότερο ἀπ' ὃ τι ἥθελα μακραίνει τὸ κριτικό μου τοῦτο σημείωμα. Κι ὅμως τόσα ζητήματα σπουδαιότατα γιὰ μᾶς τοὺς Νέους ἀναβρέψουν σὲ κάθε βῆμα, ποὺ λυτοῦμαι νὰ τὰ παρατίσω χωρὶς ἔστω καὶ συνοπτικότατα νὰ πῶ γι' αὐτὰ μιὰ λέξη. "Οσοι τὰ ἔχουν ἥδη συναντήσει καὶ σκεφτεῖ εύκολα μποροῦν νὰ συμπληρώσουν τίς σκέψεις, ποὺ δὲν μπορῶ σ' ἓνα ἀπὸ σημείωμα συστηματικά νὰ ἐκθέσω.

Καὶ ὅμως δύο τρεῖς λέξεις ἀκόμα εἶναι ἀπαραίτητες :

Τὸ μεγαλήτερο μάθημα ποὺ ἀναδίνεται ἀπ' ὅλο τὸ ψυχικὸ ξετύλιγμα τοῦ Moréas —εἶναι πῶς ἔνας μόνο δρόμος φέρονται στὴν ἀψηλότερη Κορυφὴ τῆς Τέχνης : ὁ Κλασικός. Ν' ἀφαιρέσεις ἀπὸ τὴν ἔξωτερονέψη τῆς συγκίνησης καὶ τῆς σκέψης σου ὅ,τι εἶναι ἐφήμερο στολίδι τῆς μόδας, πρόσωπο χαρακτηριστικό, γραμμὴ τῆς ἐπιφάνειας. Τὴν καρδιά σου νὰ βγάλεις κ' ἔτοι γυμνὴ σπαρταριστή, ἀνθρώπινη, χωρὶς φωνὲς καὶ θεατρικότητες νὰ πεῖς τὸν πόνο καὶ τὴν χαρὰ τῆς.

"Ο, τι ὁ Moréas μὲ τόσα μαρτύρια καὶ τόσες ἀργοπορίες, μόλις στὸ τέλος τῆς ζωῆς του κατόρθωσε νὰ φτάσει, ἐμεῖς, κυτάζοντας τὸ τελικὸ στὸν κλασσικὸ ξετύλιγμά του, εύτὺς ἀπὸ τὴν νεότητά μας τώρα μποροῦμε νὰ τὸ νοιώσομε καὶ νὰ τὸ ἐκμεταλλευτοῦμε γιὰ τὴ δική μας ἔξωτερονέψη. Μιὰ ζωὴ καρπισμένη μεγαλήτερη μας, ὀφέλιμο μάθημα μπορεῖ νὰ γίνει μᾶς ἀνθίζουσας ζωῆς. Κι ὅ,τι ὁ Moréas ὑστερᾷ ἀπὸ τόσα χρόνια βρήκε στὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ἐμεῖς παίρνοντάς το μποροῦμε νὰ τὸ μεταχειριστοῦμε ὡς ἀρχὴ κι ἀφετηρία. Ποιὸς ξέρει ὅμως ! "Ισως τὰ στάδια τὰ μεταβατικά ἀπαραίτητα εἶναι, ίσως γὰν νὰ γενοῦμε κλασικοί, πρῶτα ρομαντικά πρέπει νὰ ξεπαύσομε καὶ νὰ καθαρίσομε τὸ αἷμα μας ἀπὸ δρμὲς νεανικὲς ξεστήθωτες, ὑστερα συμβολικὰ ν' ἀποσυρθοῦμε στὸν ἕαυτό μας καὶ λιγόλογα καὶ λοξοδομικά νὰ μιλοῦμε καὶ τέλος νὰ συνδυάσομε καὶ τῶν δύο αὐτῶν ἀντιλήφεων τίς ἐναρμονιζόμενες ἀντίθεσες. Γιατὶ ἂν ἀφήσομε ἄγνωστο τίποτα πίσω μας, ὅλο ἀνήσυχοι θάμαστε, ὅλο θὰ στρέφομε πίσω τὸ βλέμμα μετανοιώνοντας ή ίσως προσδοκώντας πῶς μόνο σ' ἐκεῖνο ποὺ πίσω ἀφήκαμε θὰ βρίσκαμε ὅ,τι ζητοῦμε. Καὶ ἔνα ἀπὸ τὰ δυό: η θὰ γυρίσομε πίσω θυσιάζοντας τὰ δύσα βήματα πρὸς τὰ ἐμπρὸς κάμαμε καὶ ό' ἀγκαλιάσομε τὴν ἀφημένη ἀντιληφτὴ γεροτίκα πιὰ κι' ἀνίκανα, ἐνώ ίσως ἀν ἐπιμέναμε λίγο πρὸς τὰ ἐμπρὸς θὰ βρίσκαμε τὸν τέλειον ἕαυτό μας, η δὲ θὰ γυρίσομε πίσω, μὰ δὲ τὸ ἔργο μας θὰ πάσχει τότε ἀπὸ νοσταλγία καὶ νευρικότητα. Στὴν Τέχνη γὰν νὰ φτάσομε τὸ τέλειο, ὅλες τὶς μορφές πρέπει νὰ τὶς δοκιμάσομε πρωτήτερα καὶ νὰ καθαρίσομε ἀπὸ κάθε ἔχτρο καὶ φύλο τὸ δρόμο ἀποτίσω μας.

Μὰ τότε τί μαθήματα λοιπὸν ἀποκομίζομαι ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Moréas ; Δυὸ σπουδαιότατα : α) Ξέρομε τώρα π ο ὑ πηγαίνομε. Ξέρομε πῶς οἱ ρομαντικότητές μας τώρα, οἱ ἀχαλίνωτες νεανικὲς δρμὲς, τὰ βάθρα παξιμάτων η οἱ ἔξεχητημένοι συμβολικοί συγκρατημοί, μεταβατικά μόνο στάδια στὸν κλασσικὸ πρέπει νὰ μᾶς εἶναι.

β) Ξέροντας τὸ ποῦ πηγαίνομε, συν ν τομεύ ο μ ε τὸν καιρό, περνοῦμε γρηγορότερα τὰ στάδια τὰ μεταβατικά καὶ θὰ κατορθώσομε ίσως νὰ φτάσομε ἔτοι στὴν Κορυφὴ ὅχι κουφάσμένοι κ' ἔξαντλημένοι καὶ στὸ τέλος τῆς ζωῆς μας, μὰ δυνατοὶ ἀκόμα καὶ νέοι.

‘Ο Moréas έξαντλήθηκε ζητώντας τὴν τέλεια φόρμα. Καὶ γί’ αὐτὸν τὴν τὴν βρήκη δὲν είχε πιά δυνάμεις μέσα του ποὺ νὰ τὶς ἔξωτερικέψει στὴν τέλεια αὐτὴ μορφή. Μᾶ τὸν κουρασμό του ὅμως ὑπέροχα μᾶς τὸν ἔξωτερικέψει σὲ στάσεις πλαστικές ἐπιτύμβιων μαρμάρων.

Ἐμεῖς ἂν νεώτεροι καὶ δυνατότεροι φθάσομε στὴν κορφή, θάχομε μιὰν ἄλλη τότε δυσκολότατη ἀποστολὴ νὰ ἐκπληρώσομε: Κλασικὰ νὰ ἐκφερόμεθα σὲ στάσεις μόνο μας.

«Ἡ δυσκολία, λέγει ὁ Σολωμός, τὴν δοπίαν αἰσθάνεται ὁ συγγραφέας (δημιλῶ γὰρ τὸ μεγάλο συγγραφέα) δὲ στέκει εἰς τὸ νὰ δεῖξει φαντασία καὶ πάθος, ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ ὑποτάξει αὐτὰ τὰ δύο πράματα μὲ καιρὸν καὶ μὲ κόπον εἰς τὸ νόημα τῆς Τέχνης.»

Ἄς πειθαρχήσομε καὶ ἀς κάμομε πιὸ στοχαστικὰ καὶ ἀνθρώπινα τὰ παραπολὺ ψεατρικὰ τεντώματα τῶν χερῶν. Νὰ μὴν ξεριζώνομε τὰ μίση μας καὶ τὶς ἀγάπες, τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς δρμές. Μᾶ νὰ τὶς πειθαρχοῦμε. Τὸ κατώτερο ἔγω μέσα μας νὰ φωνάξει καὶ ν’ ἀγωνίζεται, δυνατὰ νὰ γελᾷ καὶ ἀπαργήδορτα νὰ κλαίει. Νὰ ζεῖ τὴν τρικυμισμένη, τὴν μάταια ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, δονητικότατο κ’ εὐπαθέστατο ὅργανο νὰ είναι καὶ νὰ χαίρεται ὅλες τὶς γλύκες κι’ ὅλες τὶς πίκρες τῆς μωσαϊκῆς ζωούλας μας. Καὶ συνάμα ἀποπάνω νὰ στέκεται γαλήνιο, σὰ φεγγάρι ἀπάνω σὲ σφαγή, τὸ μάτι μέσα μας τὸ Θεῖκό.

Ο Moréas τὸ ἔνα βῆμα μπόρεσε μόνο νὰ κάμει καὶ στάθηκε κουρασμένος. Δὲν τοῦ ἀπόμεινε πιά δύναμη νὰ ρηχτεῖ στοὺς ἀγῶνες τῆς ζωῆς. Ἀποσύρθηκε. Πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ συνδυάσει καὶ τὰ δυὸ : τὴν Θεῖκια ἐπισκόπηση καὶ τὴν ἀνθρώπινη ψυχοταραχή, τὸ μάτι ποὺ ὅλα τὰ ξέρει καὶ τὰ περιφρονεῖ καὶ τὴν καρδιὰ ποὺ ὅλα τ’ ἀγαπᾶ καὶ τὰ προσδέχεται ;

Μᾶ τὸ ζήτημα αὐτό, τὸ σπουδαιότατο, γιατὶ διατυπώνει τὸ ἴδανικὸ τοῦ τέλειου σημερινοῦ ἀνθρώπινου τύπου, ξεχειλίζει ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια ποὺ, στὶς σελίδες τοῦτες, ἔθεσα στὴ σκέψη μου.

Τώρα ποὺ προσεχτικότερα ἔσκυψα στὴν ψυχή μου καὶ καθαρότερα ξεχωρίζω μέσα μου τὶς σκέψεις ποὺ μοῦ γεννᾶ ἡ προσωπικότητα τοῦ J. Moréas τώρα αρχίζω καὶ τοποθετῶ καλήτερα τὰ αἴτια τῆς ἀντιφατικῆς ἀντίληψης καὶ τοῦ μισερωμένου θαυμασμοῦ. Τώρα ἐννοῶ πῶς ἡ ἀποκρουστικότητα αὐτὴ κι ὁ θαυμασμός μου γιὰ τὸ Moréas ἀλλήλοσυγκρατοῦνται :

Τὸ ἔργο τοῦ Moréas ὅσο πιὸ τέλειο είναι στὴ μορφὴ του, τόσο καὶ πιὸ δλέθριο γίνεται ἐξ αἰτίας τῆς οὐσίας του, γιὰ τοὺς ἀρρωστους καὶ κλονιζόμενους ὅργανισμοὺς καὶ τόσο πιὸ ἐπικίντυνο γιὰ τοὺς κάπως δυνατούς. Κ’ ἐπομένως ἀποκρουστικὸ γίνεται σ’ ἔναν ἀνθρώπο ποὺ στὸ crescendo τῆς ζωῆς σπρώχνεται, δχι βέβαια γιατὶ αὐτὸ προτίμησε, μᾶ γιατὶ σ’ αὐτὸ ἀναγκαστικὰ τόνε σπρώχνει ἡ γοργὴ κυκλοφορία τοῦ αἰμάτου του.

Κ’ ἐνῶ σὲ ἄλλους ὅργανισμοὺς ἀρρωστους κ’ ἔξαντλημένους καὶ λεπτούς, ἡ ἐντύπωση ποὺ τοὺς δίνει ὁ Moréas θάναι πλέοντα καὶ ἀνεπιφύλαχτα θαυμαστική, γιατὶ ἡ φόρμα κ’ ἡ οὐσία γι’ αὐτοὺς τέλειες είναι, στὸν ὅργανισμὸ τὸν ἐδικὸ μου ὅπου τὸ αἷμα φαίνεται δὲν ἔξαντλήθηκε ἀπὸ προγονικὰ γένεταια ἡ μελετήματα, ὁ θαυμασμός μου μ’ ἐπιφύλαξες είναι καὶ τὸ ἴδανικό μου καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα πιὸ πέρα καὶ πιὸ ἀψηλά, ποθεῖ.